

УДК 347.441.142

В. В. СЕРГІЕНКО,

кандидат юридичних наук, професор,
завідуючий кафедрою правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету

ДОГОВІР ПРИЄДНАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ПОСТАЧАННЯ ТЕПЛОВОЮ ЕНЕРГІЄЮ СПОЖИВАЧІВ

Розглянуто поняття договору приєднання, його характерні риси та спосіб укладення, критерії його виділення з усіх цивільно-правових договорів, проаналізовано законодавчу базу з даного питання.

При регулюванні відносин у сфері теплопостачання споживачів застосовуються різні види і типи договорів і передусім це залежить від того, хто відіграє роль споживача теплої енергії – фізична, юридична особа-підприємець чи фізична особа-споживач і для якої мети отримується теплова енергія.

Окремим типом цивільно-правового договору, що регулює відносини у сфері теплопостачання є, договір приєднання. Договори приєднання найчастіше застосовуються у відносинах підприємців із фізичними особами-споживачами, коли стандартні умови договорів повторюються неодноразово. Поняття договір приєднання об'єднує в єдиний тип усі ті договори, які укладаються шляхом приєднання однієї зі сторін до умов договору, визначених іншою стороною у формуллях або інших стандартних формах, у яких умови договору встановлюються однакові для всіх споживачів. Відповідно до ст. 634 ЦК України договором приєднання є договір, умови якого встановлені однією зі сторін у формуллях або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому [1]. Таким чином, виходячи з визначення поняття договору приєднання, критерієм його виділення з усіх цивільно-правових договорів є не природа зобов'язань, що з нього виникають, і не характер діяльності однієї зі сторін у силу публічності договору, а спосіб укладення договору приєднання. Отже, характерні риси договору приєднання визначаються здебільшого юридично-технічними факторами і можуть бути виявлені в галузі техніки договірної роботи.

З'ясувати, чи є та або інша угода договором приєднання, можна за такими ознаками.

По-перше, договір приєднання розробляється тільки однією стороною-учасником майбутніх правовідносин. Контрагент (партнер) може лише постфактум вирішувати, акцепту-

вати (підписати) чи ні запропонований йому договір.

По-друге, договір приєднання приймається повністю, без будь-яких застережень, винятків і заперечень. При розбіжності хоча б за однією з умов угода визнається не укладеною.

Як бачимо, однією з характерних особливостей договору приєднання є виключення можливості для сторін у договорі приєднання формуллювати умови, відмінні від виражених у стандартній формі або формуллярі. Крім того, приєднана сторона позбавлена права заявляти при укладанні договору про розбіжності за його окремих умов.

Таким чином, приєднатися до договору в цілому або не приєднуватися до нього – справа сторони, яка приєднується до запропонованого договору. Це обмежує права сторони, яка приєднується, але значно полегшує процес укладання договору та оформлення договірних відносин. При регулюванні відносин з постачанням теплою енергією споживачів такі договори, як правило, розробляються постачальними організаціями, які передусім враховують власні інтереси, крім того, ті умови, які прописуються в такому договорі, формулюються нечітко, що надає додаткові переваги теплопостачальній організації. Так, у договорах постачання теплою енергією побутового споживача якісні показники теплоносія формулюються у вигляді посилання на ГОСТ, що позбавляє уявлення споживача про якість теплоносія. Крім цього, відповідальність постачальної організації формулюється таким чином, що споживачеві незрозуміло, за які порушення вона настає і в якому обсязі, у той час як відповідальність споживача теплою енергії прописується досить чітко.

У зв'язку з вищевикладеним у даний момент гостроти набуває питання законодавчого регулювання порядку розроблення формуллярів і стандартних форм договорів, а також ким і в

яких випадках вони розробляються. Також потребують законодавчого закріплення вимоги до організацій, які розробляють договори приєднання. Останнім часом із метою полегшення процедури укладання договорів на надання житлово-комунальних послуг положення законів України «Про тепlopостачання», «Про житлово-комунальні послуги», «Про електроенергетику» надають можливість формувати умови договорів постачальниками (виконавцями) житлово-комунальних послуг [2–4].

Отже, при формуванні умов договору приєднання сторона розробник договору враховує лише власні інтереси, тоді як споживач може тільки до них приєднання. Разом із тим п. 2 ст. 634 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України передбачає можливість зміни або розірвання договору приєднання. Юридичні наслідки визначення договору тепlopостачання як договору приєднання полягають у наділенні приєднаної сторони правом вимагати розірвання або зміни договору на особливих підставах, які не визнаються такими щодо інших цивільноправових договорів. Так, умови для розірвання або зміни договору приєднання на вимогу сторони, яка приєдналася, полягають у тому, що приєднана сторона має право вимагати зміни або розірвання договору, якщо він позбавляє цю сторону прав, що зазвичай надаються за договорами такого виду, або обмежує відповідальність іншої сторони за порушення зобов'язань, або містить інші явно обтяжливі для сторони, яка приєдналася, умови, які вона виходячи зі своїх інтересів не прийняла б за наявності в ній можливості брати участь у визначені умов договору. Це забезпечує додатковий захист прав приєднаної сторони, яка була позбавлена можливості брати участь у визначені умов договору.

Як зазначалося вище, при регулюванні відносин постачання тепловою енергією побутового споживача споживач укладає договір, умови якого заздалегідь прописані таким чином, що обмежують відповідальність тепlopостачальної організації за неналежне виконання умов договору, що дає право споживачу вимагати зміни умов договору або розірвати договір тепlopостачання. На практиці при зверненні в тепlopостачальну організацію із заявою про розірвання договору тепlopостачання, а відповідно припинення подачі теплової енергії, реалізувати своє право споживач не може. Тепlopостачальна організація пояснює це складністю самого процесу відключення від приєднаної мережі окремо взятого споживача.

Можливість відключення від центрального опалення закріплена в постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення» [5]. Згідно з п. 24 і п. 26 указаної постанови споживачі можуть відмовитися від отримання послуг із централізованого опалення і постачання гарячої води у випадку, коли технічна можливість такого відключення передбачена і затверджена органом місцевого самоврядування. Однак сам порядок відключення споживачів від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води затверджено наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України «про затвердження порядку відключення окремих житлових будинків від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води при відмові споживачів від централізованого тепlopостачання» [6]. Після внесення змін наказом Мінжитлокомунгоспу України [7] можливості відключення окремих житлових приміщень, у тому числі квартири, порядком взагалі не передбачено. Передбачено лише порядок відключення житлових будинків.

Таким чином, на сьогодні нормативно не передбачено можливості відключення окремої квартири в багатоквартирному будинку. Спроби розірвати договірні відносини, що виникають на основі договору про приєднання, а відповідно відключити від централізованого опалення окремо взятого споживача в судовому порядку, не були успішними. Незважаючи на те, що в судовій практиці виникають випадки задоволення позовних вимог у частині розірвання договору тепlopостачання і відключення окремо взятої квартири від опалення в силу надання послуг тепlopостачання неналежної якості. Як правило, рішення судів першої інстанції про задоволення позовних вимог щодо припинення договірних відносин та відключення від централізованого опалення окремого споживача скасовуються апеляційними, касаційними судами.

У даному випадку суд при вирішенні питань про розірвання договору тепlopостачання повинен враховувати той факт, що в ролі приєднаної сторони виступає фізична особа (споживач), яка споживає теплову енергію не для комерційних цілей. Отже, згідно з положенням ст. 634 ЦК України приєднана сторона (у даному випадку споживач теплової енергії) має право розірвати договір приєднання з огляду на значні обмеження його прав.

Так, враховуючи те, що договір теплопостачання побутового споживача через відсутність якісних показників теплоносія практично позбавляє прав споживача на захист його інтересів і обмежує відповіальність теплопостачальної організації, споживач – фізична особа має право вимагати розірвання такого договору.

У тому випадку якщо приєднаною стороною виступає суб'єкт підприємницької діяльності, що використовує придбану теплову енергію для споживання, або перероблення в процесі підприємницької діяльності, або для перепродажу, то право вимагати розірвання або зміни договору приєднання вона має лише у випадках, коли доведе, що не знала або не повинна була знати, на яких умовах укладається договір. У той же час слід зазначити, що приєднана сторона вправі вимагати визнання окремих умов або договору в цілому недійсними, якщо його умови суперечать закону або іншим правовим актам.

З огляду на той факт, що теплова енергія може подаватися споживачеві через приєднану мережу, на наш погляд, врегулювання даних відносин повною мірою договором приєднання не може відбуватися так як при регулюванні відносин з теплопостачання не виключені розбіжності, які виникають між постачальником (виконавцем) і споживачем. Так само при регулюванні відносин, пов'язаних із теплопостачанням побутового споживача, необхідно враховувати те, що однією зі сторін виступає суб'єкт, що має домінуюче становище на товарному ринку і має природну монополію, а значить, споживач (абонент) позбавлений можливості вибрати контрагента і відмовитися від приєднання до запропонованого договору зі стандартними умовами, сформульованими теплопостачальною організацією. У зв'язку з цим стає очевидним, що використання теплопостачальною організацією, договору приєднання як регулятора відносин, що виникають, означатиме нав'язування споживачеві (покупцеві), який отримує теплову чи іншу енергію, будь-яких умов, незалежно від конкретних обставин і позбавляти його права впливати на їх формування.

Згідно з аналізом норм ЦК України, а також Закону України «Про житлово-комунальні по-

слуги» використання тільки стандартних умов у договорі приєднання суперечить ст. 638 ЦК України, згідно з якою договір вважається укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору. Відповідно ж до положень ст. 714 ЦК України, ст. 26 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» умови договору про кількість теплової енергії, її якість, режим споживання теплової енергії, порядок здійснення розрахунків за спожиту енергію, а також підстави зміни договору встановлюються угодою сторін, а не визначаються однією зі сторін.

Враховуючи те, що умови договору приєднання не узгоджуються сторонами, стороні, якій відісланий (запропонований) договір приєднання відповідно до ст. 634 ЦК України, залишається тільки прийняти цей договір повністю (з урахуванням запропонованих умов) або відмовитися від приєднання до такого договору. У даній ситуації теплопостачальна організація використовуючи договір приєднання як регулятора відносин з теплопостачання, що має домінуюче (монопольне) становище на ринку теплової енергії, має економічну перевагу, що дозволяє їй нав'язувати своєму контрагенту будь-які не вигідні для нього умови. Чезрек відсутність конкуренції на ринку теплової енергії споживач не має можливості відмовитися від укладення договору приєднання, тому очевидно, що нав'язування суб'єктом природних монополій або іншою організацією, які займаються постачанням теплової енергії при відсутності конкуренції на ринку, є зловживанням своїм становищем.

Таким чином, можна зробити **висновок**, що суб'єкти природних монополій та організацій, які мають домінуюче становище на ринку теплової енергії, не мають права використовувати положення норм про договір приєднання. У даному випадку перевага повинна бути віддана нормам публічного договору, що дає можливість стороні (споживачеві), яка приєднується, право укласти договір з типовими умовами, при цьому направивши постачальній організації протокол розбіжностей (якщо такі є) з подальшим розглядом неврегульованих розбіжностей у суді.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України. – Х. : Одіссея, 2006. – 424 с.
2. Про теплопостачання : закон України від 2 черв. 2005 р. № 2633-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 28. – Ст. 373.
3. Про житлово-комунальні послуги : закон України від 26 черв. 2004 р. № 1875-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 47. – Ст. 514.

4. Про електроенергетику : закон України від 16 жовт. 1997 р. № 575/97 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 1. – Ст. 1.
5. Про затвердження Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лип. 2005 р. № 630. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2005-p>.
6. Про затвердження Порядку відключення окремих житлових будинків від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води при відмові споживачів від централізованого теплопостачання [Електронний ресурс] : наказ М-ва будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 22 листоп. 2005 р. № 4. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/an/32/RE11758.html.
7. Про затвердження змін до наказу Мінбуду України від 22 листоп. 2005 р. № 4 : наказ М-ва з питань житлово-комунального господарства України від 6 листоп. 2007 р. № 169 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 92. – Ст. 29.

Надійшла до редколегії 14.05.2012

СЕРГІЕНКО В. В. ДОГОВОР ПРИСОЕДИНЕНИЯ КАК ИСТОЧНИК РЕГУЛИРОВАНИЯ ОТНОШЕНИЙ СНАБЖЕНИЯ ТЕПЛОВОЙ ЭНЕРГИЕЙ ПО-ТРЕБИТЕЛЕЙ

Рассмотрено понятие договора присоединения, его характерные черты и способ заключения, критерии его выделения из всех гражданско-правовых договоров, проанализирована законодательная база по данному вопросу.

SERGIENKO V. THE CONTRACT OF ACCESSION AS A SOURCE OF REGULATION OF THE RELATIONS OF SUPPLY BY THERMAL ENERGY OF CONSUMERS

The concept of the contract of accession, its features and method of its conclusion, criteria for its allocation of all the civil contracts are reviewed, the legislation on this issue is analyzed.

УДК 349.41

В. С. ТЕРЕЩУК,

здобувач

Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ЗЕМЛІ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Проаналізовано положення земельного законодавства України та на їх основі з урахуванням деяких особливостей правового режиму земель морського транспорту встановлено суттєві ознаки даного виду земель та сформульовано їх визначення.

Згідно зі ст. 14 Конституції України земля належить до основних національних багатств та перебуває під особливою охороною держави. Вона є природною продуктивною силою із багатофункціональним соціальним, економічним та екологічним призначенням. Як основний засіб виробництва, як операційна база, як місце, джерело та необхідна умова життєдіяльності людини земля стала важливим об'єктом суспільних відносин. Тому одним з актуальних завдань вітчизняної юридичної науки є розроблення й удосконалення засобів правового регулювання сфери земельних відносин. При цьому останнім часом (на фоні процесів земельної реформи, що розвиваються в країні) вказані питання значно загострилися. Зокрема, уваги дослідників потребує проблема охорони й використання земель морського транспорту,

які забезпечують функціонування однієї з потужних гілок вітчизняної транспортної інфраструктури. Хоч у теорії земельного права загальним питанням характеристики землі як об'єкта правового регулювання присвячено досить багато розробок (серед яких передусім слід назвати роботи таких науковців, як В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, Ю. О. Вовк, В. К. Гуревський, А. П. Гетьман, І. І. Каракаш, П. Ф. Кулинич, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, О. О. Погрібний, В. І. Семчик, Н. І. Титова, В. І. Федорович, Ю. С. Шемщученко, А. П. Шеремет, М. В. Шульга, В. З. Янчук тощо), а поняття «правовий режим земель» розглянуто, зокрема, в дослідженнях І. І. Євтихеєва, А. В. Венедиктова, М. І. Краснова, Г. А. Аксенюонка, І. О. Іконицької та інших вітчизняних і зарубіжних учених, однак правовий режим земель морського транспорту як